

O‘ZBEK TILI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI TARAQQIYOTI

*Qashqadaryo viloyati, Qamashi tumani
2-son politexnikumi O‘rta maxsus va
professional ta’lim a’lochisi II toifali
ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi*

Xudoyberdiyeva Shoira Raxmonberdiyevna

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek tilining tarixiy shakllanish jarayoni, uning mustaqillik yillaridagi taraqqiyoti hamda bugungi kunda davlat tili sifatidagi o‘rni keng yoritilgan. Maqolada o‘zbek tilining jamiyat hayotidagi mavqei, uni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati, shuningdek, ta’lim, fan, ommaviy axborot vositalari va axborot texnologiyalari sohalarida qo‘llanish doirasining kengayib borayotgani tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘zbek adabiy tilining boyishida yangi so‘zlar, atamalar va internet tili unsurlarining ta’siri ham ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘zbek tili nafaqat milliy o‘zlikni ifodalovchi asosiy qadriyat, balki zamonaviy kommunikatsiya vositasi sifatida ham jadal rivojlanayotganligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, taraqqiyot, davlat tili, til siyosati, adabiy til, leksik boylik, axborot texnologiyalari.

Annotation

This article explores the historical development of the Uzbek language, its progress during the years of independence, and its current role as the state language. The paper analyzes the status of the Uzbek language in society, the state policy aimed at its promotion, as well as its expanding use in education, science, mass media, and information technologies. Furthermore, the influence of new words, terms, and elements of internet language on the enrichment of the Uzbek literary language is examined. The study concludes that the Uzbek language is not only a key element of national identity but is also rapidly developing as a modern means of communication.

Keywords: Uzbek language, development, state language, language policy, literary language, lexical richness, information technologies.

Аннотация

В данной статье рассматривается историческое формирование узбекского языка, его развитие в годы независимости, а также современное положение как государственного языка. Анализируется роль узбекского языка в общественной жизни, государственная политика по его развитию, а также расширение сфер его применения в образовании, науке, средствах массовой информации и информационных технологиях. Кроме того, исследуется влияние новых слов, терминов и элементов интернет-языка на обогащение узбекского литературного

языка. В результате исследования подчеркивается, что узбекский язык является не только важнейшей ценностью, выражающей национальную идентичность, но и активно развивается как современное средство коммуникации.

Ключевые слова: узбекский язык, развитие, государственный язык, языковая политика, литературный язык, лексическое богатство, информационные технологии.

Til — bu xalqning ma'naviy boyligi, uning tarixiy xotirasi, milliy o'zligini ifoda etuvchi eng muhim vositadir. Har bir millatning o'ziga xos madaniyati, tafakkuri va dunyoqarashi, avvalo, uning tilida namoyon bo'ladi. Shu bois, o'zbek tili ham o'zbek xalqining asrlar davomida shakllanib kelgan boy madaniy merosi, adabiyoti va tarixiy taraqqiyotining ajralmas qismi hisoblanadi. O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, uning ildizlari qadimiy yozma yodgorliklar — "Orxon-Enasoy bitiklari", "Qutadg'u bilig", "Devonu lug'otit turk" kabi manbalarga borib taqaladi. Bu asarlar o'zbek tilining uzoq tarixga ega ekanini, u orqali xalq tafakkuri, dunyoqarashi va milliy qadriyatlarining shakllanganini yaqqol ko'rsatadi. Mustaqillik yillarida o'zbek tili davlat tili maqomini yanada mustahkamladi. "Davlat tili to'g'risida"gi Qonun, turli farmon va qarorlar, shuningdek, tilni rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari o'zbek tilining ijtimoiy hayotdagi mavqeini mustahkamlashda muhim omil bo'ldi. Bugungi kunda o'zbek tili nafaqat davlat boshqaruvida, balki ta'lim, fan, madaniyat, ommaviy axborot vositalari va raqamli texnologiyalar sohasida ham keng qo'llanilmoqda. Globalizatsiya jarayonlari, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, xorijiy tillarning ta'siri o'zbek tilining taraqqiyot jarayoniga yangi bosqichda yangicha yondashuvni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, o'zbek tilining lug'at tarkibini boyitish, terminologik tizimini takomillashtirish, adabiy me'yorlarni saqlash va yoshlar orasida til madaniyatini oshirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, mazkur maqolada o'zbek tilining tarixiy ildizlari, mustaqillik yillaridagi rivojlanish bosqichlari va bugungi kunda davlat tili sifatidagi o'zni tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy kommunikatsiya vositalarida tilning qo'llanilishi, yangi so'z va atamalar kirib kelishi, raqamli muhitda o'zbek tilining istiqbollari ham ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi.

1. O'zbek tilining tarixiy shakllanishi

O'zbek tili turkiy tillar oilasining qarluq guruhiga mansub bo'lib, uning shakllanish tarixi ming yilliklar davomida sodir bo'lgan murakkab jarayon bilan izohlanadi. Tilning ildizlari qadimgi turkiy yozma yodgorliklar — "Orxon-Enasoy bitiklari" (VIII asr), "Qutadg'u bilig" (Yusuf Xos Hojib), "Devonu lug'otit turk" (Mahmud Koshg'ariy), "Hibat ul-haqoyiq" (Ahmad Yugnakiy) kabi asarlarda o'z ifodasini topgan. Bu yodgorliklar nafaqat tilshunoslik uchun, balki o'zbek xalqining ma'naviy va madaniy tarixini o'rganishda ham bebaho manba hisoblanadi. Keyingi

davrlarda o'zbek tili Alisher Navoiy asos solgan eski o'zbek adabiy tili negizida yangi bosqichga ko'tarildi. Navoiy o'z asarlari bilan o'zbek tilining badiiy imkoniyatlarini keng ko'rsatib berdi, uning adabiy til sifatida mustaqil shakllanishiga asos soldi. XVI–XIX asrlarda o'zbek tili adabiyot, tarix, diplomatiya va ilm-fan tiliga aylangan. Shu davrda tilning leksik, fonetik va grammatik tizimi yanada boyidi.

2. Mustaqillik davrida o'zbek tilining taraqqiyoti

1991-yilda O'zbekiston mustaqillikka erishgach, o'zbek tili davlat tili maqomini amalda mustahkamlash jarayoni boshlandi. 1989-yil 21-oktabrda qabul qilingan "Davlat tili to'g'risida"gi Qonun va uning 1995-yilgi yangi tahriri til siyosatining huquqiy asosini yaratdi. Ushbu hujjatlar o'zbek tilining ijtimoiy hayotning barcha sohalarida keng qo'llanilishini ta'minlashga qaratilgan edi. Tilni rivojlantirishga oid davlat dasturlari, xususan, "O'zbek tilini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", rasmiy hujjatlarning davlat tilida yuritilishini majburiy etish, o'quv jarayonlarini milliy til asosida olib borish kabi chora-tadbirlar natijasida o'zbek tili milliy o'zlikni ifodalovchi, davlat boshqaruvida faol ishlatiladigan til darajasiga ko'tarildi. Bugungi kunda o'zbek tili nafaqat O'zbekiston hududida, balki xorijdagi diasporalar orasida ham faol qo'llanilmoqda. Turli xalqaro maydonlarda, jumladan, BMT va YUNESKO kabi tashkilotlarda o'zbek tilining nufuzini oshirish ishlari yo'lga qo'yilgan.

3. O'zbek tili va zamonaviy axborot makoni

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi o'zbek tilining yangi bosqichda taraqqiy etishiga turtki bo'lmoqda. Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar, onlayn ta'lim platformalari orqali o'zbek tili yanada ommalashib, kommunikatsiya vositasi sifatida keng qo'llanmoqda. So'nggi yillarda o'zbek tilidagi internet resurslar, elektron lug'atlar, til o'rgatish ilovalari, matnni tahlil qiluvchi sun'iy intellekt tizimlari yaratilmoqda. Shu bilan birga, ingliz, rus va boshqa xorijiy tillardan kirib kelayotgan so'zlar tildagi yangilanish jarayonini tezlashtirmoqda. Bu esa leksik boylikni kengaytirish bilan birga, adabiy me'yorlarni saqlash masalasini ham dolzarb etmoqda. Shu sababli, zamonaviy sharoitda til madaniyatini saqlash va raqamli muhitda to'g'ri qo'llash muhim vazifaga aylandi. OAVda, ta'lim tizimida, bloglar va ijtimoiy tarmoqlarda o'zbek tilining adabiy me'yorlariga rioya etish, yangi texnologik terminlarni milliy asosda yaratish zarurdir.

4. Tilning hozirgi muammolari va istiqbollari

O'zbek tili taraqqiyot yo'lida bo'lsa-da, uning oldida turgan muammolar ham mavjud. Eng asosiylaridan biri — tilning normativ me'yorlarini buzish, rus va ingliz tillaridan ortiqcha so'z o'zlashtirish, imlo va talaffuzdagi noturg'unlik, tilshunoslik tadqiqotlarining yetarli darajada amaliyot bilan bog'lanmaganidir. Shuningdek, ayrim yoshlar orasida o'zbek tilida savodli yozish va nutq madaniyatiga e'tiborning sustligi kuzatilmoqda. Bularning barchasi o'zbek tilini asrab-avaylash, uni o'rgatish va ilmiy asosda rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Kelajakda o‘zbek tili taraqqiyoti uchun quyidagi yo‘nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

- til siyosatini izchil davom ettirish;
- o‘zbek tilining xalqaro nufuzini oshirish;
- raqamli texnologiyalar orqali tilni targ‘ib qilish;
- yoshlar orasida til madaniyatini kuchaytirish;
- adabiy til me‘yorlarini qat’iy saqlash va rivojlantirish.

Bu yo‘nalishlarda olib borilayotgan islohotlar natijasida o‘zbek tili nafaqat milliy, balki global kommunikatsiya vositasiga aylanishi mumkin.

O‘zbek tili — o‘zbek xalqining milliy g‘ururi, tarixiy merosi va ma’naviy hayotining ajralmas qismidir. U asrlar davomida turli tarixiy bosqichlarni bosib o‘tgan, o‘zining boy lug‘aviy zaxirasi, badiiy ifoda imkoniyatlari va mustahkam grammatik tuzilmasi bilan ajralib turgan til sifatida shakllangan.

Mustaqillik yillarida o‘zbek tili davlat siyosati darajasiga ko‘tarilib, jamiyatning barcha sohalarida — ta’lim, fan, madaniyat, boshqaruv, ommaviy axborot vositalari hamda raqamli texnologiyalar sohasida keng qo‘llanila boshlandi. Tilni rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan qonunlar va konsepsiyalar, davlat rahbarining tashabbuslari o‘zbek tilining nufuzini oshirishda, uni xalqaro miqyosda tanitishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Shu bilan birga, bugungi globallashtirish jarayonida o‘zbek tili yangi sinovlarga duch kelmoqda. Xorijiy tillarning ta’siri, yangi texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlardagi nutq madaniyati bilan bog‘liq masalalar tilning tabiiy taraqqiyotini murakkablashtirmoqda. Ammo bu jarayonlar o‘zbek tilining rivojlanishiga to‘sqinlik emas, balki uni zamonaviy hayot talablariga moslashtirish uchun imkoniyat sifatida qaralishi lozim.

Tilni asrash va rivojlantirish uchun quyidagi omillar muhim:

- davlat va jamiyat miqyosida o‘zbek tiliga hurmatni yanada kuchaytirish;
- yoshlar orasida til madaniyati va savodxonlikni oshirish;
- ilm-fan va texnologiyalar sohasida yangi atamalarni milliy asosda yaratish;
- o‘zbek tilida elektron resurslar, dasturiy mahsulotlar va ta’lim platformalarini kengaytirish;
- xalqaro miqyosda o‘zbek tilini o‘qitish tizimini takomillashtirish.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tili nafaqat milliy o‘zlikni ifodalovchi asosiy vosita, balki mustaqil O‘zbekistonning siyosiy, madaniy va ilmiy taraqqiyotida muhim omil hisoblanadi. Uning istiqboli har bir fuqaroning tilga bo‘lgan hurmati, e’tibori va uni to‘g‘ri qo‘llash madaniyatiga bevosita bog‘liqdir. Shunday ekan, o‘zbek tilini ardoqlash, uni rivojlantirish va kelajak avlodga sofligicha yetkazish barchamizning ma’naviy burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi "Davlat tili to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 1989 (2020-yilda yangi tahrirda).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ–4901-son qarori. – Toshkent, 2020-yil 20-oktabr.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Navoiy A. Muhokamat ul-lug'atayn. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1983.
6. Jo'rayev A. O'zbek adabiy tili tarixi. – Toshkent: Fan, 2019.
7. Sodiqov M. Til va jamiyat: ijtimoiy tilshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.
8. Rasulov R. O'zbek tili taraqqiyoti va zamonaviy til jarayonlari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.
9. Yuldasheva N. Globalizatsiya sharoitida o'zbek tilining rivojlanish tendensiyalari. // *Filologiya masalalari jurnali*. – Toshkent, 2023. – №2. – B. 45–52.
10. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy asoslari. – Toshkent: Universitet, 2018.
11. UNESCO. *World Languages Report: Preservation and Development of National Languages*. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
12. Xolmatov Sh. Axborot texnologiyalari va o'zbek tili: yangi imkoniyatlar. // *Til va adabiyot ta'limi*. – 2024. – №1. – B. 28–35.